

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ SLAVYAN UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

AYGÜN VAHİD qızı MAHMUDOVA

**AZƏRBAYCAN VƏ İNGİLİS DİLLƏRİNDƏ
“MÜDRİKLİK” VƏ “WISDOM” KONSEPTİ**

5714.01 – Müqayisəli-tarixi və müqayisəli-tipoloji dilçilik

**Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın**

A V T O R E F E R A T I

Bakı – 2018

Dissertasiya Bakı Slavyan Universitetinin
Ümumi dilçilik kafedrasında yerinə yetirilmişdir

Elmi rəhbər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Aslan Məmmədəli oğlu MƏMMƏDLİ

Rəsmi opponetlər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Sevinc Abbasqulu qızı MƏHƏRRƏMOVA

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, professor
Arif Rza oğlu HÜSEYNOV

Aparıcı müəssisə: AMEA-nın Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

Müdafiə «___» oktyabr 2018-ci il saat ___da Bakı Slavyan Universitetinin nəzdində filologiya üzrə elmlər doktoru və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.071 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, S. Rüstəm küçəsi, 33.

Dissertasiya ilə Bakı Slavyan Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat ___ sentyabr 2018-ci ildə göndərilmişdir.

**D.02.071 Dissertasiya
Şurasının elmi katibi**

filologiya üzrə elmlər doktoru,
professor **N.Ş. MƏMMƏDOV**

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Dilçilik elminin müasir mərhələsində dil vəhidlərinin konseptual sistemdə öyrənilməsi, bu istiqamətdə aparılan çoxsaylı tədqiqat işləri, dilçilik elminin yeni sahəsi olan koqnitiv dilçilik elminin təşəkkül tapması məhz koqnitiv dilçiliyin əsas tədqiqat obyektı olan konsept və konseptual sistem probleminin aktuallığını təsdiq edir. Koqnitiv dilçilikdə ən mühüm tədqiqat obyektı “konsept”dir. Konseptlər bizim dünya haqqındaki şüurumuzun, biliklərimizin komponentləri kimi çıxış edir.

Hər bir linqvomədəni cəmiyyətin mentaliteti onun üzvlərinin dünya-görüşü, həmçinin dünyanı dərk etməsinin təmsil edildiyi dünyanın mənzərəsi isə fərdləşdirilib. İnsan təcrübə əldə etməklə onu müvafiq konseptlərə çevirir və onlar öz aralarında məntiqi cəhətdən bağlanmaqla müəyyən konseptual sistem yaradır. Şüurda konseptual sistem qurmağın ardıcılığı məntiqi prinsiplərə əsaslanır və bu da öz növbəsində, sistemin məntiqliliyi kimi xüsusiyyətlə əlaqəlidir. Bir sözlə, bu xüsusiyyət bir konseptdən digərinə keçmək imkanını və yaxud da mövcud konseptlər əsasında yenilərinin yaradılmasını müəyyənləşdirir və dil vasitəsilə şüura siraət etmiş yeni konseptlər yaratmağa imkan verir.

Dilçilik elminin müasir mərhələsində də məhz müqayisəli-tarixi və tipoloji dilçilik bir dilə xas olan faktları digər dillərin əsasında öyrənməyə imkan yaradır. Bu istiqamətdə aparılan tədqiqatlar uğurlu olur, ona görə ki, bu zaman dil faktları müqayisədə daha aydın şəkildə özünü göstərir. Çünki koqnitiv dilçilik dil və milli-mədəni şüur, milli təfəkkür arasında, daha dəqiq desək, dil və milli mədəniyyət arasında əlaqələri öyrənir. Bununla yanaşı, eyni obyektləri təsvir edərkən müqayisə olunanlar onları məlum dilin təmsilçilərinin adət-ənənələri, mədəniyyəti, həyat şəraiti ilə bilavasitə əlaqədar olan müxtəlif reallıqlarla müqayisə edirlər. Dünya dilçiliyində bu istiqamətdə aparılan tədqiqatlar son dərəcədə çox olsa da, Azərbaycan dilçiliyində isə demək olar ki, belə tədqiqatlar azlıq təşkil edir.

Dilçilikdə son zamanlar müxtəlif konseptlər, onların verballaşması və müqayisəli-linqvistik təhlili ilə bağlı bir sıra tədqiqat işlərinə rast gəlmək mümkündür. Ümumiyyətlə, “konsept” insanın bilik və təcrübəsini əks etdirən, mürəkkəb, çoxşaxəli quruluşa malik *mental vahiddir* və bir xalqın daşıyıcılarının beynində milli-mədəni təsəvvürlər sistemidir. Koqnitiv dilçilik, konseptlərin verballaşması istiqamətində müxtəlif tədqiqatlar aparan K.Lanqaker, C.Lakoff, Y.Stepanov, V.Teliya və s. kimi alimlər dil-

çilik elminin müasir mərhələsində dil vahidlərini ümumi konseptual istiqamətlərə görə öyrənmişlər. İstər Azərbaycan, istərsə də ingilis dillərində müxtəlif konseptlərin verballaşması ilə bağlı aparılan tədqiqat işləri diqqətəlayiqdir. Ancaq “müdrüklük/wisdom” konsepti bu iki dilin materialları əsasında müqayisəli şəkildə heç vaxt tədqiqat obyektı olmamışdır.

Azərbaycan və ingilis dillərində “müdrüklük/wisdom” konsepti ətrafında aparılan tədqiqatın aktualığı bir neçə amillə müəyyən olunur. Birincisi, atalar sözləri, zərbi-məsəllər, frazeoloji vahidlər, əfsanələr, rəvayətlər, dastanlar, bədii əsərlər milli-mədəni şüuru ən qabarıq şəkildə əks etdirən dil materiallarıdır. İkincisi, Azərbaycan və ingilis dillərində “müdrüklük/wisdom” konsepti həm müqayisəli-koqnitiv, həm tipoloji, həm də struktur baxımından bu vaxta qədər heç kim tərəfindən tədqiqata cəlb olunmayıb. Üçüncüsü, Azərbaycan və ingilis dillərində “müdrüklük/wisdom” konseptinin struktur-semantik fərqləri tipoloji səciyyə daşıyır. Bu tədqiqatın nəticələri dilçiliklə yanaşı, fəlsəfəni, kulturologiyanı (mədəniyyətşünaslığı), psixologiyanı (həmçinin etnik psixologiyanı) və digər bir sıra humanitar elmləri maraqlandırır.

Tədqiqatın obyektı Azərbaycan və ingilis dillərinin leksik-semantik sistemi, həmçinin frazeoloji və paremioloji sistemidir.

Tədqiqatın predmeti “müdrüklük/wisdom” konseptinin Azərbaycan və ingilis dillərinin leksik-semantik sistemində və nitq məhsullarında verballaşması təşkil edir.

Tədqiqatın məqsədi Azərbaycan və ingilis dillərində “müdrüklük” mənasını daşıyan dil vasitələrini müəyyən etmək, onların sistemlilik və tipoloji baxımdan oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyən etməkdir.

Tədqiqatın vəzifələri. Tədqiqat işində qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələr yerinə yetirilmişdir:

- Koqnitiv dilçiliyin yeni bir elm kimi nəzəri məsələlərini, əsas anlayışlarını, inkişaf problemlərini araşdırmaq, aparılan tədqiqatın nəzəri prinsiplərini müəyyən etmək, konseptin dünyada və Azərbaycanda öyrənilmə dərəcəsini tədqiq etmək;

- Azərbaycan və ingilis dillərində “müdrüklük/wisdom” konseptini lüğətlər əsasında açıqlamaq, *müdrüklük* və *wisdom* leksik vahidlərinin metaforikləşmə xüsusiyyətlərini göstərmək, müqayisəli təhlil etmək;

- Azərbaycan və ingilis dillərində “müdrüklük” mənasını verən dil vasitələrini müəyyənləşdirmək;

- Toplanmış materialları semantik və koqnitiv təhlilə cəlb etmək;

- Təhlil olunan materialı Azərbaycan və ingilis dillərində müqayisə etmək;

- Aparılan tədqiqatın nəticələrini ümumiləşdirmək, sistemləşdirmək və qısa tezis şəklində vermək.

Mövzunun işlənmə dərəcəsi. Azərbaycan və ingilis dillərində “müdrilik/wisdom” konseptindən danışarkən bu mövzunun işlənmə dərəcəsinə bir neçə istiqamətlə əlaqələndirmək lazım gəlir. Belə ki, ilk öncə, koqnitiv dilçiliklə bağlı, həmçinin paremiologiya və frazeologiya ilə bağlı bütün əsərlərdə “konsept”lə bağlı nəzəri məsələlər qaldırılmış və öz həllini tapmışdır.

Ümumiyyətlə, koqnitiv dilçilik XX əsrin 60-70-ci illərində antroposentrik paradigma çərçivəsində yaranmışdır. Dünya dilçiliyində koqnitiv dilçiliyin inkişafında bir çox alimlərin və onların bu istiqamətdə yazdıqları əsərlərin böyük rolu olmuşdur. Məsələn, R.Şenk və onun əməkdaşları ilə birgə hazırladığı “Konseptual informasiyanın işlənməsi”, M.Consonun “Bədən təfəkkürü içində”, C.Lakoffun “Qadınlar, od və təhlükəli əşyalar”, C.Cekendoffun “Şüur və hesablama təfəkkürü” adlı əsərlərini misal gətirmək olar¹.

Azərbaycanda isə təəssüflər olsun ki, koqnitiv dilçiliklə bağlı aparılan tədqiqatlar və bu istiqamətdə yazılan əsərlərin sayı azlıq təşkil edir. Belə ki, Azərbaycan dilçiliyində koqnitiv dilçilik və onun inkişafı sahəsində böyük rol oynayan alimlərdən A.Məmmədli, Ə.Abdullayev, E.Piriye, F.Veysəlli, A.Məmmədov və M.Məmmədov və s. kimi dilçilərin adlarını çəkmək olar.

Sırf koqnitiv baxımdan folklor nümunələri və bədii əsərlər təhlil olunsa da, ancaq Azərbaycan və ingilis dillərində “müdrilik/wisdom” konseptinin müxtəlif atalar sözləri, zərbi-məsəllər, leksik və frazeoloji vahidlər, əfsanələr, rəvayətlər, dastanlar və bədii əsərlər sistemində reallaşan koqnitiv əlamətlərinin müqayisəli-koqnitiv təhlili tədqiqata cəlb olunmayıb. Qeyd edək ki, ümumiyyətlə, koqnitiv istiqamətdə aparılan tədqiqatlar dünya dilçiliyi kontekstində bu gün hələ də azlıq təşkil edir. Azərbaycan dilçiliyində isə müqayisəli-koqnitiv tədqiqatlar çox azdır, demək olar ki, yox dərəcəsinədir. Lakin tədqiqatın mövzusu koqnitiv istiqamətdə olduğu üçün Azərbaycan və ingilis dillərində “müdrilik/wisdom” konseptinin hər iki dildə koqnitiv əlamətlərinin əks olunduğu leksik və frazeoloji vahidlər, folklor və bədii əsər nümunələri əsasında müqayisəli şəkildə öyrənilməsi, həmçinin müqayisəli-koqnitiv şəkildə təhlil edilməsi Azərbaycanda işlənməyib.

---

¹ Abdullayev Ə. Koqnitiv dilçiliyin əsasları. Bakı: Sabah, 2006, s.55; Герасимов В.И. К становлению «когнитивной грамматики» // Современные зарубежные грамматические теории. М.: Наука, 1985, с. 213-250.

Tədqiqatın metodları. Dissertasiyada təsviri, müqayisəli-tutuşdurma metodlarından, semantik-komponent metodundan, müasir kontent-təhlil metodundan, konseptual metoddan, həmçinin ümumelmi metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın mənbələri. Dissertasiyada nəzəri materiallardan, frazeologiya lüğətlərindən, paremioloji lüğətlərdən, Azərbaycan və ingilis dillərinin etimoloji, izahlı, sinonimlər lüğətlərindən, folklor nümunələrindən, bədii əsərlərdən istifadə olunur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Azərbaycan və ingilis dillərində ilk dəfə olaraq “müdrüklük/wisdom” konseptinin leksik vahidlər, atalar sözləri, zərbi-məsəllər, əfsanələr, rəvayətlər, dastanlar, frazeoloji vahidlər, bədii əsərlərdən nümunələr əsasında ortaya çıxan koqnitiv əlamətləri müqayisəli-tipoloji tədqiqata cəlb olunub. İlk dəfə müqayisəli tədqiqat həm koqnitiv, həm də tutuşdurma istiqamətində aparılıb, “müdrüklük/wisdom” konseptinin koqnitiv əlamətləri üzə çıxarılıb və sistemləşdirilib.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti. Dissertasiya nəzəri əhəmiyyətə malikdir və bu da bir neçə istiqamətdə özünü göstərir. Birincisi, koqnitiv dilçiliyin yeni bir elm kimi nəzəri məsələləri, əsas anlayışları, konseptin, əsasən də Azərbaycan dilində “müdrüklük” konseptinin dildə təzahür formaları koqnitiv dilçiliyin əsas tədqiqat obyektinə kimi təhlilə cəlb edilməsi və bu istiqamətdə aparılan tədqiqatın nəzəri prinsipləri əlaqəli şəkildə təsvir olunur. İkincisi, Azərbaycan və ingilis dillərində “müdrüklük/wisdom” konsepti həm müqayisəli-tutuşdurma, həm də koqnitiv istiqamətdə təhlil edilərək təsvir olunur. Üçüncüsü, tədqiqatın nəticələri nəzəri baxımdan ümumiləşdirilir və sistemləşdirilir. Azərbaycanda koqnitiv dilçilik bir o qədər də tədqiq olunmayıb. Biz də, öz növbəmizdə, apardığımız bu tədqiqatla koqnitiv dilçilik sahəsinə müəyyən dərəcədə öz töhfəmizi verib və elmi nəzəriyyəni inkişaf etdirməyə çalışmışıq.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Dissertasiya işinin materialları Respublikanın müxtəlif ali məktəblərində tədris olunan mühazirə kurslarında, xüsusi və ümumi kurslarda, praktik məşğələlərdə istifadə oluna bilər. Dissertasiya, eyni zamanda gələcəkdə bu istiqamətdə aparılan tədqiqatlar üçün də örnək rolunu oynaya bilər. Bununla yanaşı, tədqiqatın materialları ikidilli frazeoloji və paremioloji lüğətlərin hazırlanmasında istifadə oluna bilər.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

1. Hər iki dilin konseptual sistemində “müdrüklük/wisdom” konseptinin paradıqmaları özündə müdrüklüyün həm müsbət, həm də mənfi (hiyləgər, axmaqlıq, oyunbazlıq) semantikasını əks etdirir. Yəni “müdrüklük” se-

mantik çərçivəsinə daxil olan paradigmlar özündə müəyyən informativ keyfiyyət və qabiliyyətləri birləşdirir, “müdrilik” konseptinin “axmaqlıq” xüsusiyyəti məhz gülüş mühitində aktuallaşır, çünki gülüş gerçəklilyə münasibətin xüsusi formasıdır.

2. Azərbaycan və ingilis dillərinin konseptual sistemlərində “müdrilik/wisdom” həm yaş, həm də təcrübə ilə əlaqələndirilir. Bu mənəni qüvvələndirmək üçün hər iki dildə “müdrilik/wisdom” konseptinin paradigmlarından, eləcə də müxtəlif birləşmələrdən, leksik vahidlərdən istifadə olunur.

3. Həm Azərbaycan, həm də ingilis dilində “müdrilik/wisdom” konseptinə aid olan xüsusiyyətlərdən biri də hiyləgərlikdir. Hər iki dildə müdrikliyin “hiyləgərlik” kimi ilkin dərkətmə forması müəyyən zaman keçməsinə baxmayaraq, öz mənasını itirməməklə yanaşı, həmçinin bu dillərdə “müdrilik” konseptinin hiyləgərlik xüsusiyyəti məcazlaşma xüsusiyyəti kimi fəaliyyət göstərir və bununla da həm Azərbaycan, həm də ingilisdilli daşıyıcıların şüurunda müdrilik haqqında möhkəmlənmiş təsəvvürü əks etdirir.

4. Azərbaycan dilində *müdrilik*, ingilis dilində *wisdom* leksik vahidlərinin metaforik şəkildə ifadə etdiyi xüsusiyyətlər içərisində canlı təbiət xüsusiyyətlərinin bir neçə qrupuna, həmçinin zoomorf, vegetativ, antroporf, somatik, yeyinti (qida), dəyər, simvolik (rəmzi) və s. xüsusiyyətlərə rast gəlinib. Azərbaycan və ingilis xalqı tərəfindən müdrikliyin konseptuallaşmasında bu xüsusiyyətlər müxtəlif metaforalarla ifadə olunur.

Dissertasiyanın aprobasiyası. Dissertasiya Bakı Slavyan Universitetinin Ümumi dilçilik kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Tədqiqatın əsas müddəaları Respublika və Beynəlxalq elmi-praktik konfranslarda məruzə edilmişdir. Tədqiqatın əsas nəticələri Azərbaycanda və xaricdə nəşr olunan elmi məcmuələrdə 14 məqalə və 7 tezis şəklində çap edilmişdir.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya giriş, iki fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiyanın ümumi həcmi 151 səhifədir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə dissertasiya mövzusunun aktuallığı əsaslandırılır, tədqiqatın obyektı, predmeti, məqsəd və vəzifələri müəyyən olunur, işin elmi yeniliyi, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, metodları göstərilir, müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar təqdim olunur.

Dissertasiyanın birinci fəslı **“Koqnitiv dilçilik bir elm kimi və onun nəzəri məsələləri”** adlanır və üç yarım fəsildən ibarətdir. Birinci yarım fəsil

“Koqnitiv dilçiliyin əsas anlayışları və inkişaf problemləri” adlanır. Burada koqnitiv dilçiliyin əsas anlayışlarından bəhs olunur və onun inkişaf mərhələləri göstərilir. Koqnitiv dilçiliyin əsas terminlərindən “konsept”lə yanaşı, “konseptual sistem”, “koqnitiv baza” və “konseptosfera”nın da adını çəkmək olar. Konseptual sistem dünya haqqında insanın təcrübəsini əks etdirən bilik və rəylər sistemidir. “Koqnitiv baza” müəyyən dildə danışanların hamısının malik olduğu bu və ya digər linqvokultural, yəni dil mədəniyyəti cəmiyyətinin mütləq biliklərinin müəyyən üsulla quraşdırılmış məcmusudur. “Konseptosfera” isə dil daşıyıcılarının dünyanı dərk etməsini təşkil edən konseptlər məcmusudur.

İnsanın dünyanı, həmçinin dünyada özünü dərk edərkən simvolları necə istifadə etməsi dilçilik elmini insan və cəmiyyəti öyrənən digər elmlərlə birləşdirib koqnitiv dilçiliyi yaratdı. Beləliklə, koqnitiv dilçiliyin yaranmasının mərhələlərini ümumi olaraq bu şəkildə göstərmək olar:

1) 1975-ci ildə Q.Tompson və C.Lakoffun “Koqnitiv qrammatikanı təqdim edirik” adlı məqaləsində ilk dəfə “Koqnitiv qrammatika” termini işləndi.

2) 1980-ci ildə L.Talminin nəşr olunan məqalələri, eləcə də U. Çeyf və Ç.Filmorun birgə çapdan çıxartdıqları “Diskurs, şüur və zaman” adlı məqalələr toplusundan ibarət olan kitabları koqnitiv qrammatikanın inkişafında mühüm hadisə sayıldı.

3) 1985-ci ildə koqnitiv dilçilik Rusiyada da inkişaf etməyə başladı. Rus dilində ilk dəfə olaraq 1985-ci ildə koqnitiv qrammatika məhz V.Qerasimovanın icmalında öz əksini tapdı.

4) 1997-ci ildə B.Haynenin “Qrammatikanın koqnitiv əsasları”, 1998-ci ildə H.Şmidt və F.Unqererin birgə nəşr etdirdikləri “Koqnitiv dilçiliyə giriş” dərslikləri koqnitiv dilçiliyin inkişafında mühüm rol oynadı.

Koqnitiv dilçiliyin məqsədi aşağıdakıları dərk etməkdir:

- a) Dünyanı anlamaq, həmçinin dərk etmə prosesində dilin rolu;
- b) Biliklərin konseptuallaşdırılması, kateqoriyalaşması, onları təsvir etməyin vasitə və üsulları;
- c) Dünya haqqında informasiyanın alınması, işlənməsi və ötürülməsi prosesində dil bilikləri;
- d) Dünyanın dil mənzərəsi problemləri.

Azərbaycanda koqnitiv dilçiliklə bağlı araşdırmalar təzə başlayıb və demək olar ki, bir çox alim bu istiqamətdə tədqiqatlar aparıb, müxtəlif vəsaitlər nəşr ediblər. Azərbaycanda koqnitiv dilçiliklə məşğul olan alimlər sırasında Aslan Məmmədli, Əfqan Abdullayev, Eldar Piriye, Fəxrəddin

Veysəlli, Azad Məmmədov, Misgər Məmmədovun və s. müəlliflərin adlarını çəkmək olar.

Birinci fəslin ikinci yarımfəslə **“Konsept koqnitiv dilçiliyin əsas tədqiqat obyektini kimi”** adlanır. Burada qeyd olunur ki, dilçiliyin əsas tədqiqat obyektini olan konseptlər, həmçinin bizim dünya haqqındaki şüurumuzun, biliklərimizin komponentləri kimi çıxış edir. Bir sözlə, konsept – xalqın beynində milli-mədəni təsəvvürlər sistemidir. Hər hadisənin adı konsept olmur. Yalnız o hadisələr konsept olur ki, onlar həmin mədəniyyət üçün dəyərli və aktualdır, özünün təsbiti üçün çoxsaylı dil vahidlərinə malikdir, eyni zamanda onlar atalar sözləri və zərbi-məsəllər, nəsr və poetik mətnlər üçün mövzu olur. Onlar xalqın mədəniyyət yaddaşının daşıyıcılarıdır. Ümumiyyətlə, “konsept” termini ilk dəfə 1928-ci ildə S.Askold-Alekseyev tərəfindən elmə gətirilmişdir.

Müasir dilçilikdə konseptin tətbiqi ilə Ə.Abdullayev, N.Arutyunova, A.Babuşkin, Y.Kubryakova, X.Filmor, V.Teliya, Y.Nikitina və digərləri səmərəli şəkildə məşğul olsalar da, ancaq konsept termininin tərifini dəqiqləşdirmək məsələsi meydana çıxır.

Ümumiyyətlə, “konsept” mədəniyyətə salınmış anlayışdır və konsept konseptual əlamətlərdən, yəni şüurda fərqli şəkildə əks etdirilmiş, mücərrədlik dərəcəsinə görə fərqlənən obyektiv və subyektiv aləmin ayrı-ayrı əlamətlərindən ibarətdir. Koqnitiv dilçilik sahəsində aparılan tədqiqatların nəticəsində də müvafiq konseptin milli konseptosfer elementi kimi təsvir olunması təklif edilə bilər. Məsələn, konseptlər *ümummilli* (can, ruh), *həsrət* (kədər, qəm, vətən), *şəxsi* (bir şey haqqında) kimi müəyyənləşə bilər. Bununla yanaşı, insan şüurunda konseptlər fəaliyyət, dünyanı təcrübi dərk etmə, sosiallaşma nəticəsində yaranır. Demək ki, konseptlər təfəkkür fəaliyyətinin nəticələri kimi verballaşmalıdır. Nəticədə konseptlər konseptosfera sistemi əmələ gətirməklə insanın şüurunda dünyanı təmsil edir, dilin işarələri isə bu sistemin məzmununu söz vasitəsilə kodlaşdırır. Bu da ondan irəli gəlir ki, konseptlər çoxölçülüdür. Çünki onun tərkibində həm emosional, həm etnik, həm universal, həm ümummilli, həm şəxsi, həm də mücərrəd xüsusiyyətləri ayırmaq olar.

Birinci fəslin üçüncü yarımfəslə **“Azərbaycan və ingilis dillərində “müdrilik/wisdom” konseptinin strukturu və ifadə vasitələri”** adlanır. Burada “müdrilik/wisdom” konseptinin strukturundan və onu dildəki ifadə vasitələrindən bəhs olunur. Yaşar Alxasov və Fərhad Məzəmlinin 2011-ci ildə birgə nəşr etdirdikləri Azərbaycanca-rusca ərəb mənşəli eyniköklü sözlər lüğətində qeyd olunur ki, “müdrük” sözü ərəb dilindən dilimizə keçmiş

və “*drk*” (ərəbcə “*dərəkə*” deməkdir) kökündən yaranmışdır. Mənası “aqlı, dərk edən, anlayan, dərrakəli, çox dərin düşüncəli” deməkdir².

“Müdrüklük” bir neçə mənə vahidində ifadə olunur; a) müdrüklük (təcrübə və dünyagörüşün daşıyıcısı nənasında); b) ağıllıq; c) yaşlılıq; d) ağ-saqqallıq (ağ birçəkli, ağ saçlı); e) nuranilik.

“Müdrüklük” konseptinin paradıqmaları kimi “*qarı, dədə, dərviş, ata, baba, xoca, molla, ustad*” və s. kimi leksik vahidlərdən istifadə olunurdu. “*Dərviş*” həm hiyləgər, həm də müsbət mənələrdə işlənir. Məsələn, *Dərviş Qaraqası görən kimi nə ki tilsimlər vardı oxudu ki, Qaraqası tilsimə salsın*³. Burada “*dərviş*” “*hiyləgər*” mənasında işlənir.

“*Kitabi-Dədə Qorqud*” dastanında “*Dədə Qorqud*” adındakı “*dədə*” bütün hallarda müdrüklüyə xidmət edir və Qorqudun bilikli, yol göstərən olması və müdrüklüyə xas olan bütün xüsusiyyətləri özündə əks etdirməsi ona “*Dədə*” (bilgin/bilikli, dünyagörmüş) təxəllüsünün verilməsinə gətirib çıxartmışdır. Məsələn, *Oğuzun ol kişi tamam bilicisiydi*⁴.

İngilis dilində *wisdom* sözü 900 il müddətində yaranmışdır. *Wisdom* sözü bu model üzrə əmələ gəlmişdir: *wise* + *-dorn* şəkilçisi. Çünki “müdrüklük” konseptinin ingilis dilində ifadə vahidi olan “*wisdom*” məhz qədim ingilis dilində “*knowledge* (bilik), *learning* (bilik/öyrənmə), *experience* (təcrübə)” mənasını ifadə etmişdi. *-dorn* şəkilçisi qədim ingilis dilində əvvəllər “*nizamnamə, qərar*” mənasında işlənilmişdir.

İngilisdilli daşıyıcıların şüurunda “müdrüklük”, həm də “hiyləgərlik” kimi anlaşılır. Bu zaman “*cunning*” ifadəsindən istifadə olunur. Bu cür *hiyləgər müdrüklüyü* insan gözlərinin uclarında görmək olar. Məsələn, *But for the sly cracks of wisdom about the corners of his eyes* (Onun gözlərinin küncələrində müdrüklüyün hiyləgər çatları yaranıb)⁵.

Azərbaycan dilində *müdrüklük* leksik vahidini motivləşdirən beş (*görmək, dərk etmək, dərin dərrakəli, çox ağıllı, dünyagörmüş*) xüsusiyyə-tə, ingilis dilində isə *wisdom* leksik vahidini motivləşdirən üç (*to see, to know, to wit*) xüsusiyyətə rast gəlinir.

Görmək, dərk etmək. Azərbaycan konseptual sistemində “müdrüklük” özündə *hər şeyi dərk edən, həyatdan dərs almış, görüb götürmüş, təcrübəli*

---

² Alxasov Y., Məzəmli F. Azərbaycanca-rusca ərəb mənşəli eyniköklü sözlər lüğəti. Bakı: Mütərcim, 2011, s.71.

³ Azərbaycan nağılları. Beş cildə. II cild. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, s.17.

⁴ *Kitabi Dədə Qorqud*. Əsl və sadələşdirilmiş mətnlər. Bakı: Öndər, 2004, s.19.

⁵ Hall A. *Deliria*. London: Serpent's Tail, 1993, s.95.

kimi mənaları əks etdirir. Bir sözlə, müdrik insan həm özünü, həm də ətraf aləmi dərk edir. Daha dəqiq desək, hər şeyi dərk edən, görəndən insan daima özgülərin səhvlərindən öyrənir və bu tip insanlar ona görə öyrənməyi xoşlayır ki, öyrəndiyi hər bir şeyin əhəmiyyətini, qədrini dərk edir.

To see. İngilis konseptual sistemində “müdrüklük” daha çox başqa insanları görmək bacarığı kimi dərk olunur. Daha dəqiq desək, müdrik insan həmişə ağılsızdan daha çox görür.

Dissertasiyanın ikinci fəslə “Azərbaycan və ingilis dillərində “müdrüklük/wisdom” konseptinin müqayisəli-koqnitiv təhlili adlanır və üç yarımfəsilədən ibarətdir. İkinci fəslin birinci yarımfəslə “Azərbaycan və ingilis dillərində “müdrüklük/wisdom” konseptinin lüğətlər əsasında açıqlanması, müdrüklük və wisdom leksik vahidlərinin metaforikləşməsi” adlanır.

Azərbaycan dilinin izahlı lüğətlərinin əksəriyyətində *müdrüklük* leksik vahidi onun ilkin mənasında *müdrük* xüsusiyyətinə xas olan kimi təyin olunur. *Müdrük* ərəb sözü olub, öz növbəsində aşağıdakı mənaları ifadə edir⁶.

a) dərin dərrakəli, çox ağıllı, çox dərin düşünən: aqıl, dünyagörmüş, anlayan, dərk edən, kamala yetmiş (müdrük adam, müdrük filosof).

b) dərinmənalı, hikmətli, dərinfikirli, ağıllı (müdrük məsəllər, müdrük söz).

Müasir Azərbaycan dilinin sinonimlər lüğətində *müdrük* leksik vahidində aşağıdakı sinonimlər aid edilir: a) *aqıl; dərindüşüncəli*⁷.

İngilis dilinin izahlı lüğətlərindən seçilmiş bu və digər xüsusiyyətləri nəzərdən keçirək.

Experience xüsusiyyəti insana məxsus həyat təcrübəsindən söhbət gedən zaman istifadə olunur. İnsan təcrübəni əldə edərək müdrükləşir. Bu mənənin aktuallaşması zamanı *worldly wisdom* və *worldly wise* sabit söz birləşmələrinin (“həyat təcrübəsi, təcrübə müdrüklük və təcrübəli, çox görmüş, təcrübədən dərs almış” kimi tərcümə olunur) işlənməsi səciyyəvi haldır. Məsələn, *Lily with her money and her worldly wisdom* (Lili öz pulu və təcrübə müdrüklüyü ilə)⁸ və s.

Natural instinct. İngilis konseptual dil sistemində belə bir təsəvvür mövcuddur ki, müdrüklük insanın anadangəlmə xüsusiyyətidir, yəni təbiətdən gələn fitri istedaddır, bir keyfiyyətdir. Həmin bu xüsusiyyətin fəallaşması üçün aşağıdakı sabit söz birləşmələrindən istifadə olunur:

⁶ Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Dörd cildə. III cild. Bakı: Şərq-Qərb, 2006, s. 408.

⁷ Azərbaycan dilinin sinonimlər lüğəti. Bakı: Şərq-Qərb, 2007, s.268.

⁸ Murdoch I. The Black Prince. UK: Chatto & Windus, 1973, s.12.

innate wisdom (doğma müdriklik), *inner wisdom* (daxili müdriklik), *instinctive wisdom* (instiktiv müdriklik).

Qədim zamanlarda ingilis xalqının milli-mədəni təsəvvüründə cadugər, türkəçarəçi, falçı, sehrbaz, ovsunçu və kahinlər müdrik sayılırdılar. Məsələn, *Had he possessed the wisdom of a sorcerer* (O, sehrbaz müdrikliyinə sahib idi)⁹. Bununla yanaşı, ingilis konseptual sistemində *a wise woman* ifadəsi “*küpəgirən qarı, falabaxan qadın, cadugər qadın*” kimi təyin edilir. Göstərilən bu məcazi xüsusiyyətin (sehrbazlıq, falçılıq, cadugərlik) fəallaşması *a wise witch* birləşməsinin köməyi ilə də həyata keçir. Məsələn, *None but wise witch may counsel me* (Müdrik cadugərdən başqa kimsə mənə məsləhət verə bilməz)¹⁰. Azərbaycan dilində də bu mənə *qarı, dərviş* kimi paradigmatlardan istifadə olunaraq göstərilir.

Həm Azərbaycan, həm də ingilis dilində “müdriklik/wisdom” konseptinə aid xüsusiyyətlərdən biri də hiyləgərlikdir. Qeyd edək ki, Azərbaycan dilində də “müdriklik” konsepti hiyləgər mənasında *dərviş, molla, qarı* kimi leksik vahidlərlə ifadə olunur və “müdriklik” özündə hiyləgərlik mənasını da ifadə edir. İngilis dünya dil mənzərəsində isə bu məcazlaşma xüsusiyyəti *shrewd* (fərasətli), *crafty* (hiyləgər) sözləri ilə ifadə olunur və bu da öz növbəsində, *cunning* (hiyləgər) sözünə gedib çıxır.

Qeyd edək ki, həm Azərbaycan, həm də ingilis dilində “müdriklik” keyfiyyəti müstəqil səciyyəlidir və ilk növbədə, onun mental tərəfləri başa düşülür. Bununla yanaşı, heç də “müdriklik” həmişə müsbət semantikaya malik olmur, bəzən mənfəi semantikaya da malik olur. Bütün bunlar, hətta bu qeyd etdiyimiz fikirlər konseptin özündə ehtiva olunan müəyyən xüsusiyyətlərdə də özünü göstərir.

İkinci fəslin ikinci yarım fəslə “**Azərbaycan və ingilis dillərində “müdriklik/wisdom” konseptinin folklor nümunələri və yazılı mətnlər əsasında verballaşması**” adlanır. Azərbaycan dilində *müdriklik*, ingilis dilində *wisdom* leksik vahidlərinin metaforik şəkildə ifadə etdiyi bədii xüsusiyyətlər qrupu mövcuddur. Onu da əlavə edək ki, “müdriklik/wisdom” konseptinin metaforik təəcəssümündə canlı təbiətin xüsusiyyətləri bir neçə qrup ilə təmsil olunub: vegetativ, zoomorf və s. Bunların bir neçəsinə nəzər salaq.

Vegetativ xüsusiyyətlər. Məlumdur ki, *müdriklik və wisdom* leksik vahidlərinin metaforik şəkildə ifadə etdiyi Azərbaycan və ingilis qavrama dil

⁹ Rice A. Interview with the vampire. New York: Alfred A. Knopf, 2004, s.362.

¹⁰ Farnol J. Beltane the Smith. Whitefish, Montana: Kessinger Publishing, LLC, 2004, s.89.

modelində vegetativ xüsusiyyətləri əks etdirən məcazlar azdır. Bu məcazların əksəriyyəti müdriklik-bitki xüsusiyyətlərini ifadə edir:

Meyvə, bar, bəhər. Azərbaycan dilində *müdriklik*, ingilis dilində *wisdom* leksik vahidlərinin metaforik şəkildə ifadə etdiyi vegetativ xüsusiyyətləri əks etdirən bu məcazlar azlıq təşkil edir. Azərbaycan dilində “bar”, ingilis dilində isə “bəhrə” məcazı ilə ifadə olunan vegetativ xüsusiyyətə rast gəlinmişdir. Məsələn, *Ağıllı əməlin barı şirindir*¹¹; ...*understand the fruits of his wisdom* (Onun müdrikliyinin bəhrələrini başa düşürlər)¹².

Zoomorf xüsusiyyətlər: Azərbaycan və ingilis xalq tərəfindən müdrikliyin konseptuallaşmasında *zoomorf xüsusiyyətlər* azsaylı metaforalarla təqdim olunub. Bunların arasında ornitoloji metaforalar və ya quş ilə müqayisələr var. Məlumdur ki, Azərbaycan dilində çoxbilməmiş insanı “*qurd*” və “*tülkü*” ilə müqayisə edirlər. Məsələn, *Səlim İlyas bəyi “kaftar”, “qoca qurd” gözündə görürdü*¹³. Onu da əlavə edək ki, Azərbaycan dilində öz pis əlamətlərini xeyirxahlıq pərdəsi altında gizlədən qəddar, riyakar insanları səciyyələndirərkən “*qoyun cildinə (dərisinə, donuna) girmiş qurd*”, həmçinin heç bir hiyləyə aldanmayan, hiyləgər, təcrübəli, ayıq, zirək insanları səciyyələndirərkən isə “*köhnə qurd*” metoforasından istifadə olunur. İngilis xalqının təfəkküründə isə “*bayquş*” müdriklik simvolu hesab olunur. Məsələn, *as solemon (or wise) as an owl* (bayquş kimi müdrik olmaq. Hərfi mənada: müdrik/ağıllı və dərin fikirləşən görkəmdə). Bununla yanaşı, ingilis dilində “*an old bird*” (qoca quş), “*an old dog*” (qoca it) birləşməsindən də istifadə olunur. İngilis xalqı “təcrübəli, görüb götürmüş, “müdrik insan” haqqında danışarkən də yuxarıda qeyd etdiyimiz birləşmələrdən istifadə edirlər. Məsələn, *You can not catch old birds with chaff* (Qoca qurdu tələyə sala bilməzsən. Hərfi mənada: Sən qoca quşları samanla tuta bilməzsən)¹⁴. Onu da əlavə edək ki, ingilisdilli daşıyıcılar da “*qoyun cildinə (dərisinə, donuna) girmiş qurd*” mənasını ifadə edən *wolf in sheep’s clothing* birləşməsindən istifadə edirlər. Əslində bu birləşmə ingilis dilində az istifadə olunur və eynilə Azərbaycan dilində olduğu kimi ingilisdilli daşıyıcılar da öz çirkin əməllərini xeyirxahlıq pərdəsi altında gizlədən ikiüzlü, hiyləgər

¹¹ İmanov M. Atalar sözü. Bakı: Nurlan, 2013, s.142.

¹² Kureishi H. The Buddha of suburbia. London: Penguin Books, 1991, s.192.

¹³ Əliyev F. MİRZƏ İbrahimov və xalq yaradıcılığı. Bakı: Elm və təhsil, 2013, s. 102.

¹⁴ Məmmədzadə K. İngiliscə-Azərbaycanca-rusca frazeoloji lüğət. Bakı: Qafqaz Universiteti, 2008, s.205.

insanları bildiren zaman *wolf in sheep's clothing* birləşməsindən istifadə edirlər.

İkinci fəslin üçüncü yarımfəsli **“Azərbaycan və ingilis dillərində “müdrilik/wisdom” konseptinin simvolik (rəmzi) xüsusiyyətlərlə əlaqələndirilməsi”** adlanır. Azərbaycan və ingilis dillərində “müdrilik” bir neçə simvolik obrazla əlaqələndirilir.

Dədə Qorqud. Azərbaycan dünya mənzərəsində ingilis dünya mənzərəsindən fərqli olaraq “müdrilik” *Dədə Qorqudla* assosiasiya edilir. Dədə Qorqud kimi müdrikin uca tutulması müdrikliyə verilən yüksək qiymətin nəticəsidir. Belə ki, Azərbaycan xalqının təsəvvüründə Allaha məxsus müdrilik, lütf və fəzilətlər, ilahi nemətlər məhz bu şəxsə verilmişdir. Məlumdur ki, insana sonuncu bəxş olunan ağıl da ən fəzilətli cövhər sayılır. İnsanlar ağıldan başqa nəfsə də sahib olduqları üçün səhvlər edə birlirlər. Nəticədə isə “ağıl” nəfsin toruna düşdükdə xeyir cövhəri olmaq vəzifəsini itirərək zülm, kibr, hiylə, daha dəqiq desək, şər vasitəsinə çevrilir. Ancaq Dədə Qorqudun başlıca vəzifəsi ağıl nəfsin qurbanına çevrilməkdən qorumaqla düzgün yol tutmaq, səhvsiz hərəkətlər etmək idi. Buna görə də Azərbaycan xalqının təsəvvüründə əsl ağıllı, müdrək insanlar Dədə Qorqudla müqayisə olunur, onunla bir səviyyədə tutulur. Buna istər danışiq leksikasında, istərsə də yazılı ədəbiyyatda rast gəlmək olar. Məsələn, Azərbaycan dilində *“Dədə Qorqud müdrikliyi”*, *“Dədə Qorqud hikmətləri”* kimi ifadələrə rast gəlinir. Məsələn, *Müdrikliyin simvolu olan Dədə Qorqud hamı tərəfindən qəbul edilir və sevilir*¹⁵. Qeyd edək ki, məhz “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı da el ağsaqqalı, el atası, dünyanın hər üzünü görmüş müdrək Dədə Qorqudun el igidlərinə nəsihəti, məsləhəti və vəsiyyətidir.

Süleyman. İngilis dünya mənzərəsində “müdrilik” qədim İsrail padşahı sayılan əfsanəvi *Süleyman* ilə simvolik şəkildə assosiasiya edilir. O, padşahlıq etməsini Allahdan almışdır, əvəzində isə vəd etmişdir ki, Allaha daim xidmət edəcək. Bu vədin əvəzində Allah Süleymana misli görməmiş müdrəklik nəsib etmişdir. Beləliklə, Süleymanın müdrəkliyinin ilahi başlanğıcı var, onun müdrəkliyi heç kimin müdrəkliyi ilə müqayisə oluna bilməz. Məsələn, *...good as gold and wise as Solomon...*(Qızıl kimi yaxşı, Solomon kimi müdrək)¹⁶. Qeyd edək ki, ingilis dilində müdrəkliyin Süleyman ilə simvolik şəkildə assosiasiya edilməsi ilə bağlı bir neçə

¹⁵ Hüseynov Y. Müdrəkliyin Dədə Qorqud ifadəsi // AMEA-nın Naxçıvan bölməsinin “Xəbərlər”i, 2016, №1, s.229

¹⁶ Chadwick O. Michael Ramsey: a life. London: SCM Press, 1990, s.235.

ifadəyə də rast gəlinir. Məsələn, *as wise as Solomon* (Solomon kimi ağıllı); *a judg(e)ment of Solomon* (Ağıllı qərar). Onu da əlavə edək ki, “*a judg(e)ment of Solomon (ağıllı qərar)*” ifadəsinə İncildə də rast gəlinir. Adətən bu ifadədən istehza məqsədilə istifadə olunur.

İlan, bayquş. Azərbaycan konseptual sistemində “müdriliklik” simvolik şəkildə *ilan* ilə əlaqələndirilir. Müdrikliyin ilanla əlaqələndirilməsi onunla izah olunur ki, əllərində ilan tutan şəxslər yol göstərmək, doğru məsləhət vermək, eləcə də müəyyən aktlar həyata keçirməklə (dua oxuma, tas qurma və s.) xalq arasında böyük hörmət sahibi sayılmışlar. Bununla yanaşı, xalq mövhumatlarında, inanclarında ilanın ikili (həm müdrikliyin simvolu, həm də mistik varlıq) mənimsənilməsinə, dərk olunmasına baxmayaraq, ilan haqqında ilkin təsəvvür o olub ki, ilan sehrli əşya və ya müəyyən bəxşiş vermək, yol göstərmək, qəhrəmanı çətin vəziyyətdən xilas etmək qabiliyyətinə malikdir və buna görə də ilan Azərbaycan xalqının təsəvvüründə müdriliklik simvolu sayılırdı. Azərbaycan mifologiyasında “ilan” surəti totem funksiyasını icra edir. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycanın bir çox bölgələrində “ilan dağı”, “ilan piri” kimi bir sıra yer adları mövcuddur. Azərbaycan folkloruna nəzər salarkən görürük ki, cadugər və sehrbazlar ilandan istifadə edirlər. Bu da onunla izah olunur ki, “ilan” məhz Azərbaycan xalqının təsəvvüründə, həm də mistik (sehrli) varlıqdır. Məsələn, *O padşah yaman cadüğündü. Bir ism-əzəm oxuyub olacaq bir ilan, girəcək bir otağa*¹⁷. Qeyd edək ki, Azərbaycan dilində hal-hazırda bəzi məkrli, kinli, hiyləgər, acıdil, xain insanları səciyyələndirərkən “ilan” metaforasından istifadə olunur. Məsələn, [*Knyaz:*] *Sən də dəf ol ki, hövsələm bitdi; İkiniz də bir ilansınız, nankor! H.Cavid.*³

İngilis konseptual sistemində isə “müdriliklik” simvolik şəkildə *bayquş* ilə əlaqələndirilir. Belə müqayisə onunla izah olunur ki, bayquş tanınmış simvolik quşdur ki, qədim yunan mifologiyasında Afina Palladanın – müdriliklik ilahəsinin yol yoldaşı və atributu sayılır. Xalq mövhumatlarında, inanclarında bayquş haqqında ilkin təsəvvür o olub ki, bayquş dərin və bəsirətli, gözüaçıq baxışa, fikirli, dalğın görünüşə və gecə görmək qabiliyyətinə malik olduğuna görə ona xas olan keyfiyyətlərdən biri də müdriliklikdir. Məsələn, *as solemn (or wise) as an owl* (Müdrik/ağıllı və dərin fikirləşən görkəmdə).

---

¹⁷ Paşayev S. Azərbaycan xalq əfsanələri. Bakı: Yazıçı, 1985, s.167.

Dissertasiyanın **Nəticə** hissəsində aparılan tədqiqatın yekunları təqdim olunur:

- Azərbaycan dilində “müdrilik” konseptinin “ağsaqqal, bilgin, səyid, ozan, qarı, qoca, ağbirçək, dədə” paradigmaları müdrikliyin yalnız müsbət semantikasını özündə ehtiva edirsə, “molla”, “qarı”, “dərviş” paradigmaları isə müdrikliyin həm müsbət, həm də mənfi (hiyləgər, axmaqlıq, oyunbazlıq) semantikasını əks etdirir.

- “Müdrilik/wisdom” konseptinin “axmaqlıq” xüsusiyyəti məhz gülüş mühitində aktuallaşır, çünki gülüş gerçəkliyə münasibətin xüsusi formasıdır.

- “Müdrilik” simvolları Azərbaycan xalqının ilkin dünyagörüşündə, ibtidai təsəvvürlərində “qurd”, tarixi təsəvvürlərində “bilikli hökmdar”, etnoqrafik yaddaş qatında isə “ağsaqqal”, “ağbirçək” faktları ilə təmsil olunur.

- Müdrilik/wisdom konseptinin metaforik təcəssümündə canlı təbiət xüsusiyyətlərinin bir neçə qrupu, həmçinin vegetativ, zoomorf xüsusiyyətlər təmsil olunub. Azərbaycan dünya dil mənzərəsində “qurd” və “tülkü” xüsusiyyəti, ingilis dünya dil mənzərəsində isə “quş”, “it” xüsusiyyəti konseptuallaşır.

- Azərbaycan və ingilis dillərində “müdrilik/wisdom” konseptinin simvolik (rəmzi) xüsusiyyətlər ilə əlaqələndirilməsi haqqında danışarkən onu qeyd etmək lazımdır ki, burada “müdrilik/wisdom” bir neçə simvolik obrazla (Allah, kitab, ilan, bayquş, Dədə Qorqud, Süleyman) əlaqələndirilir. “Müdrilik/wisdom” konseptinin “Allah” simvolik xüsusiyyəti ilə əlaqələndirilməsinə həm Azərbaycan, həm də ingilis dünya dil mənzərəsində digər xüsusiyyətlərlə yanaşı, daha çox təsadüf olunur. Bu, onu təsdiqləyir ki, “müdrilik” fenomeninin dərk edilməsi “Allah müdrək yaradıcı və fəvqə qəl qüvvədir” təsəvvürünə əsaslanır və dünyanın yaranışı haqqında dini təsəvvürləri əks etdirir. Müdrilik Allahın əsas xüsusiyyətlərindən biri kimi çıxış edir və dini mahiyyətdə olan biliklərlə əlaqələndirilir. Konseptin quruluşunda aşkarlanan digər xüsusiyyətlər də ilahi başlanğıc ilə bağlıdır və İncil mövzusunda da gedib çıxır. “Bayquş” və “ilan” xüsusiyyəti müdrikliyi mental tərəfdən səciyyələndirir və istisna hal təşkil edir.

Dissertasiyanın əsas nəticələri aşağıdakı məqalələrdə və tezislərdə öz əksini tapmışdır:

1. İngilis dilində “müdrilik” konseptini motivləşdirən xüsusiyyətlər // Tağıyev oxuları. Bakı: BSU, № 2, 2016, s. 89-94.

2. İngilis dilində “wisdom” konseptinin ifadə vahidləri // Gənc tədqiqatçıların IV Beynəlxalq elmi konfransı. Bakı, 2016, s.1259-1261.

3. Azərbaycan dilində “müdrilik” konseptinin ifadə vahidləri // Ulu öndər Heydər Əliyev irsində multikultural və tolerant dəyərlər. Beynəlxalq elmi konfrans. Bakı, 2016, s.148-150.

4. “Wisdom” və “wise” konseptlərinin məfhumi xüsusiyyətləri // Filologiyanın aktual problemləri. Respublika elmi-nəzəri konfrans. Bakı, 2016, s.333-337.

5. Koqnitiv dilçiliyin elmi-nəzəri əsasları // Filologiya məsələləri. Bakı: AMEA, 2017, № 6, s.219-227.

6. “Müdrilik” konseptinin quruluşunda əşyavi, məkan və kvantitativ xüsusiyyətlər (İngilis dilinin materialı əsasında) // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Bakı: BSU, 2017, s.33-36.

7. İngilis dilində “müdrilik” konseptinin quruluşunda həyati və antroporf xüsusiyyətlər // Elmi xəbərlər. Gəncə: 2017, № 1, s.193-195.

8. Appraisal and significant features in the construction of the concept of “wisdom” (based on the English language) // Вісник черкаського університету. Серія філологічні науки. Україна, Черкаси, 2017, №2, s.33-36.

9. Azərbaycan dilində “müdrilik” konseptini ifadə edən leksik vahidlər // Gənc alimlərin II Beynəlxalq konfransı. Gəncə: 2017, s.302-304.

10. Müdrikliyin konseptuallaşmasında zoomorf, vegetativ, emotiv və sosial xüsusiyyətlər // Elmi xəbərlər. Bakı: ADU, 2017, №3, s.106-109.

11. İngilis dilində “müdrilik” konseptini metaforik şəkildə ifadə edən təbiət, maddə, qida, məşğuliyyət və temporal xüsusiyyətlər // Dil və ədəbiyyat. Bakı: ADU, 2017, № 3, s.135-138.

12. Konsept – konseptual dilçilik nəzəriyyəsinin əsas anlayışı kimi // Tədqiqlər. Bakı: AMEA-nın Dilçilik İnstitutu, 2017, № 5, s.177-183.

13. İngilis dilində “müdrilik” konseptinin simvolik xüsusiyyətləri // Dil və ədəbiyyat. Bakı: BDU, 2017, № 1, s.97-99.

14. «Картина мира» и «стереотипы» как основные понятия когнитивной лингвистики // Мир науки, культуры, образования. Россия, Горно-Алтайск, 2018, № 1 (68), s.400-402.

15. Azərbaycan dilində “müdrilik” konseptinin lüğətlər əsasında açığlanması // Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri. Beynəlxalq elmi konfrans. Bakı, 2018, s.132-135.

16. «Concept» in modern linguistics and different opinions about concept in the world linguistics // Applied and Fundamental Studies: Proceedings of the 14th International Academic Conference. St. Louis, USA, 2018, s.207-210.

17. “Molla” “müdrüklük” konseptinin paradigması kimi // Gənc tədqiqatçıların I Respublika elmi-praktik konfransı. Bakı, 2018, s.162-163.

18. Azərbaycan dilində “müdrüklük” konseptinin quruluşunda vegetativ, zoomorf, somatik, mental, qida və funksional xüsusiyyətlər // Dil və ədəbiyyat. Bakı: BDU, 2018, № 1, s.152-154.

19. Koqnitiv dilçilikdə əsas istiqamətlər // Elmi xəbərlər. Sumqayıt: SDU, 2018, № 2, s.14-17.

20. Azərbaycan dilində dərviş, ozan, seyid “müdrüklük” konseptinin paradigmaları kimi // Elmi əsərlər. Bakı: BSU, 2018, № 1, s.78-81.

21. The explaining of the word *wisdom* in the dictionaries and its symbolic landscape in the English language // Вестник МГЛУ. Серия 1. Филология. Минск, 2018, №4 (95), с.34-38.

КОНЦЕПТ «MÜDRİKLİK» И «WISDOM» В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Резюме

Диссертация посвящена концепту «müdrıklük/wisdom» в азербайджанском и английском языках. В работе анализируются метафорические особенности концепта «müdrıklük/wisdom» – зооморфные, соматические, вегетативные, а также признаки элементов живой и неживой природы. Диссертация состоит из введения, двух глав, заключения и списка использованной литературы.

Во введении обосновывается выбор темы исследования и ее актуальность, определяются объект и предмет исследования, степень изученности темы, цель и задачи, теоретическая и практическая значимость работы, ее научная новизна, излагаются положения, выносимые на защиту.

Первая глава диссертации называется «Когнитивная лингвистика как наука и ее теоретические проблемы» и состоит из трех подглав. В данной главе исследуются этапы развития и основные понятия когнитивной лингвистики, рассматриваются структура и средства выражения концепта «müdrıklük/wisdom» в азербайджанском и английском языках. Здесь также анализируются работы зарубежных и азербайджанских ученых, посвященные концепту.

Вторая глава диссертации называется «Сравнительно-когнитивный анализ концепта «müdrıklük/wisdom» в азербайджанском и английском языках» и состоит из трех подглав. На материале различных словарей анализируется концепт «müdrıklük/wisdom» в азербайджанском и английском языках, показывается вербализация концепта «müdrıklük/wisdom» на основе фольклорного материала и письменных памятников, выявляется связь концепта с символическими особенностями. В то же время излагается парадигма концепта «müdrıklük/wisdom» в азербайджанском и английском языках.

В заключении представлены основные выводы и обобщения, вытекающие из содержания диссертации.

THE CONCEPT OF “MÜDRİKLİK” AND “WISDOM” IN AZERBAIJANI AND ENGLISH LANGUAGES

Summary

The thesis is devoted to the concept of “müdrıklük/wisdom” in Azerbaijani and English languages. In the work it also describes the features of zoomorphic, somatic, vegetative, vibrant and lifeless elements of the metaphorical nature of “müdrıklük/wisdom”. The thesis consists of an introduction, two chapters, conclusions and bibliography.

The introduction substantiates the relevance of the research topic as well as determines the object and the subject, the main task and specific objectives, scientific novelty, the theoretical and practical value, sources and methods, the provisions for defense.

The first chapter of the thesis is called “Cognitive linguistics as a science and its theoretical issues” and consists of three sub-chapters. The basic concepts of cognitive linguistics and its developmental stages are spoken and the structure of the concept of “wisdom müdrıklük/wisdom” and the means of expression in Azerbaijani and English languages are shown in here. The place of the concept of “müdrıklük/wisdom” in Azerbaijani and English languages and the researches conducted in this direction are spoken in here.

The second chapter of the thesis is called “Comparative-cognitive analysis of the concept of “müdrıklük/wisdom” in Azerbaijani and English languages” and consist of three sub-chapters. The concept of “wisdom” in Azerbaijani and English languages are explained on the basis of different dictionaries as well as verbalization of the concept of “müdrıklük/wisdom” on the basis of folklore samples and written texts, linking with the symbolic features are shown in here. At the same time, the paradigms of the concept “müdrıklük/wisdom” in Azerbaijani and English languages are spoken in here.

The conclusion considers the main outputs and generalizations arising from the content of the thesis.

Çapa imzalanıb: 22.09.2018.
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

БАКИНСКИЙ СЛАВЯНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

АЙГЮН ВАХИД ГЫЗЫ МАХМУДОВА

**КОНЦЕПТ «MÜDRİKLİK» И «WISDOM»
В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ**

5714.01 – Сравнительно-историческое
и сравнительно-типологическое языкознание

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологическим наукам**

Баку – 2018